فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال هشتم، شماره سوم (پیاپی ۲۹)، پاییز ۱۳۹۸
شاپای چاپی ۲۱۳۱-۲۳۲۲ شاپای الکترونیکی ۴۷۶X- ۲۵۸۸
http://serd.khu.ac.ir
صفحات ۵۰-۳۳

نقش جریان‌های فضایی در تحولات اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی مورد: روستاهای پیرامونی شهر زاهدان

بیژن رحمانی*: دانشیار دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
ناصر شفیعی ثابت: استادیار دانشکده علوم زمین، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
یعقوب مزارزهی: دانشجوی دکتری جغرافیا و برنامه‌ریزی روستایی، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

دریافت مقاله:۱۳۹۷/۰۷/۲۲ پذیرش نهایی: ۱۳۹۸/۰۲/۲۱

چکیده

جریان‌های فضایی بین سکونتگاه‌های روستایی و شهری وجود دارند که در غالب جریان افراد، سرمایه، کالا، اطلاعات و فناوری و مانند آن تعریف می‌شود. جریان‌های فضایی بین شهر و روستا در گذر زمان از عوامل کلیدی در تحولات اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی است. هدف اصلی پژوهش حاضر بررسی نقش جریان‌های فضایی در تحولات اقتصادی سکونتگاههای روستایی پیرامون شهر زاهدان است. تحقیق حاضر با توجه به ماهیت مسئله و موضوع مورد بررسی، از نوع تحقیقات داده پردازی است و جامعه آماری پژوهش را ۲۱۸ روستای شهرستان زاهدان تشکیل می‌دهند که از این میان ۳۰ روستا با استفاده از روش تخمین شخصی به عنوان نمونه موردی تحقیق برگزیده شده‌اند. با توجه به هدف پژوهش، از بین خانوارهای روستاهای نمونه، ۳۴۸ خانوار به عنوان نمونه با استفاده از فرمول کوکران تعیین شده‌اند. نمونه‌های تحقیق (اعم از روستا و خانوار) به ترتیب با استفاده از روش‌های طبقه ای(فاصله از شهر و جمعیت) و تصادفی انتخاب شده‌اند. روش گردآوری اطلاعات به صورت کتابخانه‌ای و میدانی (ابزار پرسشنامه)بوده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات از آمار توصیفی (میانگین) و آمار استنباطی (آزمون رگرسیون و آزمون کندال تائوبی) و برای تعیین وضعیت شدت تحولات در روستاهای نمونه از تکنیک **Vikor** استفاده شده است. نتایج تحقیق نشان داد که جریان‌های فضایی در بهبود ساختار اشتغال، گسترش فعالیت‌های گردشگری، بهبود وضعیت مسکن، بهبود وضعیت صنعت، بهبود وضعیت کشاورزی و خدمات تأثیر گذاشته است اما این تحولات در همه ابعاد و در همه روستاها مثبت نبوده و تحولات منفی را نیز (تغییر کاربری اراضی زراعی و باغی، گسترش الگوی مسکن شهری، تداوم جریان سرمایه در بخش های غیر تولیدی) در پی داشته است.

واژگان کلیدی: جریان‌های فضایی، تحولات اقتصادی، روستاهای پیرامونی، شهر زاهدان.

* bijan.rahmani11@gmail.com

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

۱) مقدمه

روستا و شهر اصلاحاتی هستند که به صورت گسترده مورد استفاده قرار می گیرند و ویژگی های تشخیص بین آنها به صورت قابل توجهی در حال محو شدن و پیوندهای چندگانه ای بین آنها در همه مقیاس ها شکل گرفته است این پیوندها به واسطه جریان‌ها شکل می‌گیرند که، شامل جریان‌های فضایی (جریان افراد، کالاها، سرمایه، تکنولوژی، دانش، اطلاعات و پسماند) و جریان های بخشی (شامل جریان تولیدات کشاورزی به طرف شهر و نواحی پیرا شهری و کالاها که از نواحی صنعتی شهری به طرف نواحی روستایی حرکت می‌کنند) هستند و بر همین مبنا پیوندهای روستا- شهری نقش مهمی را در فرایندهای تحولات روستا - شهری بازی می‌کنند(Tacoli, 1998, 47, Gough, 2016, 1). پیوندها و کنش های متقابل بین سکونتگاه های روستایی و شهری، افراد و بنگاه های اقتصادی به عنوان مهمترین عنصر نظام های معیشت و تولید در بسیاری از نواحی هستند(Tacoli and Agergaard,2017 :7). این پیوندها، جدایی بین روستا و شهر / کشاورزی و صنعت را به وسیله شبکه پیچیده ای از ارتباطات از بین برده که ویژگی نه صرفاً شهری و نه روستایی دارد، بلکه از هر دو این نقاط تشکیل می شود در غالب این شبکه، تقویت پیوندهای روستایی – شهری و به عبارت دیگر تحقق هدف آن یعنی توسعه اقتصادی و کاهش فقر، به شکل گسترده ای به شرایط جغرافیایی، اجتماعی – اقتصادی و اکولوژیکی محلی/ منطقه ای بستگی دارد. مناطق با ارتباطات و حمل و نقل مناسب، توزیع متعادل زمین، دسترسی به‌منابع‌آب و تراکم جمعیتی بالا به خوبی نشانگر پیوندهای روستایی – شهری توسعه یافته می‌باشند(Tacoli, 2003, 2004). تغییرات در پیوندهای روستایی – شهری در سطح منطقه متأثر از تغییرات در عناصری همچون روابط اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی، ساختار اقتصاد محلی، نظام تولید محلی، محیط انسان ساخت، نظام فضایی و محیط طبیعی و منابع پایه است، شاید محیط طبیعی و منابع پایه از مهمترین عامل تعیین کننده اقتصاد منطقه ای روستایی و بنابراین نقش شهرها در آن اقتصاد است. بر این اساس عوامل فوق نقشی اساسی در تقویت پیوندهای پسین و پیشین دارند(Douglass, 1998: 15).

در این بین سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهرها به دلیل نزدیکی به مراکز شهری دارای تغییر و تحولات بیشتری هستند. از جمله تحولاتی که متأثر از جریان های فضایی روستا - شهری در این سکونتگاه ها شکل می‌گیرد؛ شامل رشد معاملات زمین و تغییرکاربری های اراضی، افزایش توسعه فشرده زمین، تفکیک و فروش آن بدون ساخت وساز به دلیل توسعه شهر، کالایی شدن اراضی کشاورزی، افزایش هزینه مسکن، تغییر شیوه و نوع کشت(تولید محصولاتی که مورد نیاز بازار شهری است) وسکونت ساکنین رانده شده از مراکز شهری است. همچنین سکونتگاه‌های روستایی پیرامون شهرها به عنوان منبع مواد ساختمانی سنگین، حجیم و کم ارزش از قبیل سنگ، خاک رس، شن و ماسه برای شهرها، منابع و

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

ذخایر آب تازه برای استفاده شهری، محل استقرار بسیاری از کارگاه‌های صنعتی و بنگاه‌های تجاری، محل فعالیت‌های تفرجگاهی برای طبقه متوسط و بالای شهری ومحل دفع بسیاری از زباله‌های شهری، مطرح هستند(Tacoli, 1998؛ Satterthwaite and Tacoli, 2003؛ Douglas, 1983؛Hardoy et al.,1992).

مطالعات انجام شده در حوزه پیوندهای روستایی-شهری در کشورهای مختلف و از جمله ایران و پیرامون شهرهای بزرگی همچون زاهدان نشان میدهد، تعامل روستایی-شهری علاوه بر آثار مثبت می-تواند پیامدهای نوعا نامطلوب برای کانون‌های جمعیتی پیرامون آن داشته باشد. به سخن دیگر شکل-گیری پیوندهای پیشین و پسین در راستای توسعه اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی مستلزم وجود منابع پایه، نظام تولیدی پویا و زیرساخت‌های مناسب است. در محدوده مورد پژوهش به دلیل کمبود آب و تغییرات اقلیمی، فعالیت بخش کشاورزی بسیار محدود است و جریان سرمایه از شهر به روستا بیشتر در بخش های خدماتی و ساختمانی متمرکز شده و از حالت تولیدی خارج شده است. بر این اساس تحولات اقتصادی ایجاد شده توسط جریان‌های فضایی در سکونتگاه‌های روستایی پرسشی است که می‌توان پاسخ آن را در نواحی و مناطق مختلف جستجو کرد. بدین ترتیب، سوال اساسی پژوهش حاضر عبارت است از اینکه جریان‌های فضایی تا چه اندازه در تحولات اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی اثرگذار است؟

۲) مبانی نظری

بررسی تحولات اقتصادی در سکونتگاه‌های روستایی با تأکید بر جریان‌های فضایی از رویکردهایی است که می‌توان در متون توسعه کشورهای مختلف مشاهده کرد و راهبرد شبکه منطقه‌ای و پیوندهای روستایی-شهری نیز از دیدگاه‌های غالب در این زمینه است. در واقع این دیدگاه به دنبال بکار گرفتن پتانسیل‌های توسعه روستایی و شهری و مکمل شدن این دو در فرایند برنامه‌ریزی است. بر همین مبنا بر اساس اصول راهبرد شبکه منطقه‌ای عملکرد و نقش شهرها در اکثر مناطق روستایی، نتایج ناشی از وابستگی های متقابل این دو هستند. بر این اساس روابط روستا و شهر باید دوسویه در جهت تکمیل یکدیگر در نظر گرفته شود به طوری که برای هر نقش شهر، یک نقش ضروری بر عهده روستاهای پیرامونی است(Douglass, 1998: 10). در همین راستا مفهوم پیوندهای روستایی-شهری به عنوان هسته اصلی راهبرد شبکه منطقه ای، عبارت است از اتصال و تعامل زنجیروار جریان‌های فضایی شامل (جریان افراد، کالا، سرمایه، اطلاعات و دانش) و اتصال زنجیروار بین بخش‌های اقتصادی (کشاورزی، خدمات و صنعت) در هر منطقه یا ناحیه(Douglass, 1998: 1, Tacoli, 2000: 2). در این دیدگاه ضمن تبیین عملکردها و نقش‌های روستایی (در ابعاد ساختار / روابط اجتماعی – اقتصادی، اقتصاد روستایی (بخش‌ها)، شیوه‌های تولید روستایی، محیط طبیعی و منابع و زیرساخت‌ها و محیط مصنوع) و عملکردها

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

و نقش‌های شهری (در ابعاد اشتغالزایی غیرکشاورزی، خدمات رفاهی شهری، عرضه تولیدات، ارایه کالاهای مصرفی (بی دوام) و بادوام، بازار فروش تولیدات روستایی، فرآوری و تولید مصنوعات و اطلاع رسانی در زمینه اشتغال، تولید، قیمت‌ها و خدمات رفاهی) پنج نوع جریان مردم[۱] تولید[۲] کالاها[۳] سرمایه[۴] و اطلاعات[۵] را شناسایی می‌نماید که اعتقاد دارد باعث پیوند مکمل و دوسویه روستایی – شهری می‌گردند(Douglass, 1998: 30).

پیوندهای اقتصادی و جمعیتی در غالب جریان کالا، خدمات، مردم، کار، سرمایه و اطلاعات در فضای شهری و روستایی منعکس شده است. به لحاظ اقتصادی، تولیدکنندگان روستایی به بازارها، خدمات، اطلاعات و سرمایه نیاز دارند. که عمدتا در مناطق شهری یافت می شود در حالیکه پیوندهای جمعیتی (مهاجرت روستایی به شهر و رفت و آمد) یک وسیله مهم برای دسترسی به اشتغال غیرمستقیم و تنوع معیشت برای فقرا روستایی است(Kammeier, 2003: 3). در همین ارتباط، پیوندهای بین مراکز شهری و روستایی نقش مهمی را تحولات اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی و شهری بازی می‌کند. بسیاری از بنگاه‌های جدید تامین کالا یا خدمات در اطراف شهر و مناطق روستایی مستقر می شوند و فعالیت‌های تفرجگاهی که اساساً بسیاری از آنها مختص طبقه متوسط و بالای شهری است، را ایجاد می-کنند که مهمترین بخش فعالیت های اقتصادی و الگوهای اشتغال در نواحی پیراشهری و روستاهای اطراف شهر هستند. تأثیرات در حال رشد شهرها بر مالکیت و کاربری زمین، فعالیت های اقتصادی و بازار کار در نواحی روستایی اطرافشان تأثیرات قابل توجهی را بر تولیدات کشاورزی و معیشت افرادی که در آنجا زندگی می کنند دارند. جریان‌های افراد، کالاها و پسماندها و جریان های مرتبط اطلاعات و سرمایه به عنوان عامل پیوند فضایی بین شهرها و روستاها عمل می‌کنند(Tacoli, 1998: 160). بنابراین در فرایند این پیوند، شهرها، بین نواحی روستایی و بازارهای جهانی ارتباط برقرار می کنند. این امر از یک سو می-تواند چرخه‌ای مثبت از ارتباطات دوجانبه را میان این نواحی برقرار کند. از سوی دیگر پیوندهای کشاورزی-صنعتی می تواند نقش مهمی در بهبود معیشت روستاییان و بهمان شکل، بهبودپیوندهای روستا- شهری ایفا کند(Vatta,2012: 51).

مطالعاتی در سطح بین المللی در ارتباط با پیوندهای روستایی-شهری و تحولات سکونتگاه‌های روستایی انجام شده است که عبارتند از فریدمن و داگلاس (۱۹۷۸) در غالب رویکرد اگروپلتین بیان

۱ People Flow
۲ Production Flow
۳ Commodities Flow
۴ Capital Flow
۵ Information Flow

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

داشته‌اند که توسعه روستایی با پیوند روستا با توسعه شهری در سطح محلی با تأکید بر سه عامل دسترسی به زمین و آب، خودمختاری سیاسی در سطح محلی و سیاست‌های ملی برای حمایت از تولیدات کشاورزی می‌تواند بهتر ادامه پیدا کند. جانسون(۱۹۷۰) بیان می‌کند که پر کردن شکاف میان شهرهای بزرگ انگلی و روستا و همچنین ایجاد کشاورزی تجاری نیازمند توسعه شهرهای میانی و کوچک با حوزه‌های پیرامونی روستایی است. رادینلی (۱۹۷۹) اظهار می‌کند که شهرک‌ها و شهرها در نواحی روستایی با ایفای نقش های همچون مراکز عرضه خدمات عمومی و خصوصی، مراکز عرضه و پشتیبانی تولید، پیوند روستا به بازارهای ملی و بین المللی برای فروش محصولات، مراکز اطلاعات و دانش، اشتغال غیرکشاورزی برای نیروی کار روستایی و مراکز تهیه مایحتاج روستاییان در توسعه روستایی مؤثر هستند. داگلاس (۱۹۹۸) بیان می‌دارد که جریان‌های فضایی بین روستا و شهر، شامل جریان افراد، کالا، سرمایه، اطلاعات و دانش پیوندهای روستایی-شهری را تشکیل می‌دهند و بر این اساس درچهارچوب یک شبکه، روابط مکمل و دو سویه بین سکونتگاه‌های روستایی و شهری در سطح مناطق شکل می‌گیرد. سترثویت و تاکولی (۲۰۰۳) اظهار می‌کنند در ارتباط با ابعاد تحولات سکونتگاه‌های روستایی پیرامونی شهر حاصل از جریان‌های فضایی می‌توان گفت، مفاهیم زندگی در پیرامون شهر برای جمعیت روستایی متناسب با معیشت کشاورزی، تغییر کشاورزی سنتی به شیوه های جدید تولید در پاسخ به نیاز های ساکنین شهری برای سبزیجات تازه، تولید شیر، ماهی، تولید گل تغییر یافته است. زباله‌های شهری برای رشد سبزیجات استفاده می‌شود. با توجه به امر اشتغال، ساکنین روستاهای پیراشهری در کار خانگی تولید برای بازار شهری از قبیل سبد و صنایع دستی و فعالیت‌های بخش غیر رسمی مشغول می‌شوند. با توجه به تغییر کاربری ارضی، ساکنین رانده شده از مراکز شهری به دلیل هزینه های بالای مسکن به نواحی پیراشهری حرکت می‌کنند و باعث رشد سکونتگاه‌های غیر رسمی در اطراف شهر و روستاها به دلیل استقرار این افراد رانده شده از مرکز شهر می‌شود و در برخی موارد ساخت آپارتمان توسط ساکنین روستایی برای اجاره یا فروش ساکنین شهری اتفاق می‌افتد. به اعتقاد ژوین تاین و همکاران (۲۰۰۵) پایداری بلند مدت رشد اقتصادی و کاهش فقر تاحد زیادی به تقویت پیوندهای روستایی ـ شهری وابسته است. در واقع تغییر سیاست‌ها و اتخاذ قوانین در جهت استفاده از منابع طبیعی و مکمل کردن نقش سکونتگاه‌های روستایی و شهری در تأمین نیازهای این دو، می‌تواند پیوندهای روستایی-شهری را تقویت کند. اکیولا (۲۰۱۵) بیان می‌دارد که پیوندهای روستایی - شهری نقش حیاتی را در تولید درآمد، اشتغال و ثروت بازی می‌کنند. بنابراین نواحی خوشه‌ای روستایی و شهری در واحدهای برنامه‌ریزی منطقه‌ای ممکن است محیط توانمند لازمی برای شبکه‌های تجاری گسترده شده و تبادل دانش بین شهر و روستا ایجاد نماید. همچنین، پیوندهای روستایی ـ شهری قوی می‌تواند نقش حیاتی را در کاهش فقر در کشورهای در حال

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

توسعه بازی کند. تاکولی و اجیگارد (۲۰۱۷) بیان می‌کنند که در یک زمان معین، پیوند بین نواحی روستایی و شهری، افراد و بنگاه‌ها تشدید شده است. کنش متقابل فضایی که شامل حرکت فیزیکی کالاها، افراد، سرمایه، اطلاعات و پسماند و شبکه‌های اجتماعی که زیربنای این جریان‌ها هستند به صورت مرئی در حجم و محصول رشد داشته‌اند. همچنین کنش متقابل بخشی بین کشاورزی، صنعت و خدمات تشدید شده است. مطالعاتی در ایران نیز در ارتباط با پیوندهای روستایی-شهری و تحولات سکونتگاه‌های روستایی انجام پذیرفته است برای نمونه، در مطالعه‌ای سعیدی و سلطانی (۱۳۸۳) بیان می‌کنند که کلانشهر مشهد با توجه به جمعیت و کارکردهای فراوان خود، تحولات بسیاری را در روستای حصار بر پایه جریان سرمایه و مردم برپا کرده است که در دگرگونی‌های مختلف اجتماعی ـ اقتصادی و کالبدی این روستا قابل ردیابی است. سعیدی و عزیزپور (۱۳۸۷) اظهار می‌کنند که شیر به عنوان یکی از مهمترین جریانات تولیدی بخش کشاورزی ناحیه لیتکوه، سبب گردیده تا شبکه‌ای شکل گیرد که اجزاء اصلی آن یعنی نقاط روستایی و شهر آمل (صنایع فرآوری شیر) در تعاملی دوسویه و مکمل هم قرار گیرند. رضوانی (۱۳۹۰) بیان می‌کند که شبکه‌های اجتماعی و مهاجرتی از جمله عوامل مؤثر بر تقویت پیوندهای روستا – شهری، درجهت کاهش فقر و شکاف روستا شهری است، چرا که مهاجران روستایی ساکن شهرها، با انگیزه‌های عاطفی، اخلاقی و اقتصادی، روابط و پیوندهای خود را با روستاهای زادگاهشان حفظ کرده‌اند و از طریق ارسال کمک‌های مستقیم و غیر مستقیم مالی و غیر مالی، سرمایه-گذاری اقتصادی، کمک‌های اطلاعاتی و مهارتی به روستاییان، نقش مؤثری در روند توسعه و عمران روستایی ایفا کرده‌اند. تقیلو و عبدالهی(۱۳۹۲) بیان می‌کنند اندازه شهر در تحولات اقتصادی روستاهای پیرامون مؤثر هستند. قدیری معصوم و همکاران(۱۳۹۴) بیان داشته‌اند روابط اقتصادی روستا و شهر در امنیت غذایی سکونتگاههای روستایی مؤثر است. صحنه و همکاران(۱۳۹۶) اظهار داشته‌اند که روابط شهر و روستا در ایجاد تحولات اقتصادی-اجتماعی سکونتگاه‌های روستایی مؤثر است. شفیعی و اسماعیل زاده (۱۳۹۳) اظهار داشته‌اند که نظام شبکه بازارهای دوره‌ای متاثر از تعاملات مثبت روستایی-شهری موجب توسعه کانون‌های شهری و روستایی در سطح ناحیه تهران شده است.

مطابق مطالعات عمده، جریان‌های فضایی براساس دیدگاه شبکه منطقه‌ای و پیوندهای روستایی-شهری در تحولات فضایی سکونتگاه‌های روستایی در ابعاد اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و کالبدی تأثیرگذار هستند. بر همین مبنا میزان و نوع(مثبت یا منفی) تأثیرگذاری جریان‌های فضایی بر تحولات سکونتگاه‌های روستایی، متناسب با عواملی همچون ظرفیت‌های محیط طبیعی و منابع پایه، نظام فضایی سکونتگاهی، محیط انسان ساخت(زیرساخت‌ها)، روابط اجتماعی و فرهنگی، اقتصاد ملی و نظام‌های تولید محلی، متفاوت است. بر اساس مطالعات متعدد انجام گرفته در ایران در ارتباط با پیوندهای روستایی-

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

شهری و تحولات فضایی سکونتگاه‌های روستایی، توجه خاص به تحولات اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی با تأثیرپذیری از جریان‌های فضایی مطالعات محدودی انجام پذیرفته است. با توجه به مطالعات داخلی و خارجی در ارتباط با جریان‌های فضایی و تحولات سکونتگاه‌های و رویکرد نظری حاکم بر پژوهش می‌توان گفت جریان‌های فضایی، شبکه‌ای به شدت تعاملی را از سکونتگاه‌های روستایی و شهری تشکیل می‌دهند که در تحولات اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی و شهر در سطح منطقه اثرگذار است(شکل شماره ۱).

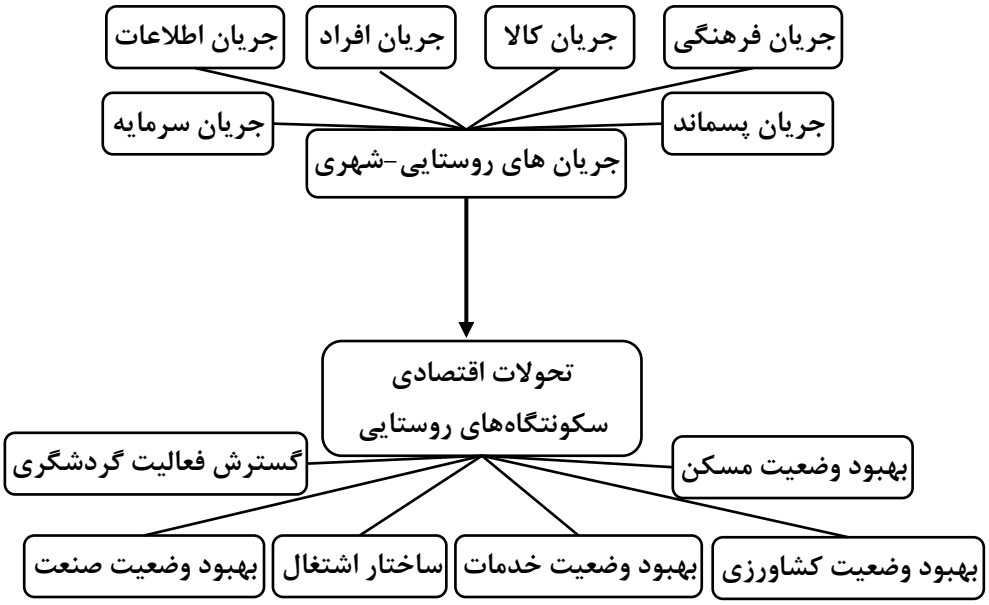

شکل ۱. مدل مفهومی پژوهش

۳) روش تحقیق

تحقیق حاضر، با توجه به ماهیت مسئله و موضوع مورد بررسی، از نوع تحقیقات داده‌پردازی است و هدف آن شناخت و تحلیل تأثیر نقش جریان‌های فضایی بر تحولات اقتصادی روستاهای پیرامون شهر زاهدان است. برای جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز پژوهش از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده است. از روش کتابخانه‌ای برای آگاهی از آمار نامه‌ها، طرح‌ها و نقشه‌ها استفاده شده است. در روش میدانی برای بررسی متغیرهای تحقیق از فن پرسشگری با استفاده از ابزار پرسشنامه استفاده شده است.

جامعه آماری پژوهش را ۲۱۸ روستای شهرستان زاهدان تشکیل می‌دهند. برای انتخاب نمونه از میان این روستاها، ابتدا ۳۰ روستا به روش تخمین شخصی(حافظنیا، ۱۳۸۹: ۱۶۳-۱۶۴) تعیین گردید و سپس با استفاده از دو معیار فاصله و جمعیت روستاهای ناحیه طبقه‌بندی شد. در نهایت بر

[۱] - در این روش محقق با توجه به مطالعات مشابه، ۱۰ الی ۲۰ درصد جامعه را به عنوان نمونه انتخاب و مورد مطالعه قرار می‌دهد.

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

همین مبنا و استفاده از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای بر اساس سهم هر طبقه روستاهای نمونه به صورت تصادفی انتخاب گردیدند. در مرحله بعد، با توجه به ماهیت متغیرهای تحقیق که امکان استخراج‌شان از پرسشنامه روستا وجود نداشت، از بین روستاهای نمونه با استفاده از روش کوکران، تعداد ۳۴۸ خانوار به عنوان خانوار نمونه مشخص شد و پرسشنامه‌های خانوار با استفاده از روش نمونه‌گیری تصادفی ساده میان آن‌ها توزیع و تکمیل گردید(جدول شماره ۱). برای بررسی پایایی ابزار تحقیق از آلفای کرونباخ استفاده گردید که مقدار آن برابر با ۰/۷۶۵ به دست آمده است. برای سنجش جریان‌های فضایی از ۶ شاخص و ۳۹ گویه و سنجش تحولات اقتصادی از ۶ شاخص و ۲۰ گویه استفاده شده است. برای بررسی برقراری رابطه معناداری میان جریان‌های فضایی و تحولات اقتصادی از آزمون کندال تائوبی و میزان تأثیرات جریانات فضایی بر تحولات اقتصادی روستاهای نمونه از تکنیک تحلیلی رگرسیون استفاده گردیده است. در نهایت روستاها بر اساس شدت تحولات اقتصادی بر مبنای مدل ویکور طیقه بندی شده-اند.

تحقیق حاضر در روستاهای شهرستان زاهدان انجام شده است. این شهرستان یکی از شهرستان شمال استان سیستان و بلوچستان بوده و شهر زاهدان مرکز این استان است. این شهرستان از شمال به شهرستان زابل، از شمال شرق به کشور افغانستان، از شمال غرب به استان خراسان جنوبی، از غرب به استان کرمان، ازجنوب غرب به شهرستان ایرانشهر، ازشرق به کشورپاکستان، ازجنوب شرق به شهرستان خاش محدود است. وسعت شهرستان زاهدان برابر با ۳۶۵۸۱ کیلومترمربع است که ۲۰/۲ درصد مساحت استان را دربرگرفته است. شهرستان زاهدان در سرشماری نفوس و مسکن ۱۳۹۵، ۶۷۲۵۸۹ نفر جمعیت داشته که ۵۹۲۹۶۸ نفر جمعیت شهری و ۷۹۶۱۱ نفر را جمعیت روستایی تشکیل داده‌اند. همچنین این شهرستان تا سال ۱۳۹۵، از ۳ بخش، ۶ دهستان و ۲۱۸ روستای دارای سکنه بالای ۲۰ خانوار تشکیل شده است. موقعیت شهرستان زاهدان و پراکندگی روستاهای نمونه در شکل شماره ۲ مشخص شده است.

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

جدول ۱. جامعه آماری و جامعه نمونه روستاهای مورد مطالعه

ردیف	نام روستا	خانوار	تعداد نمونه	ردیف	نام روستا	خانوار	تعداد نمونه
۱	غریب آباد لوچو	۲۴	۲	۱۶	لاربالا	۸۷	۸
۲	شهرک کامبوزیا	۳۲	۳	۱۷	نور آباد	۸۸	۸
۳	روستای سفیدک	۳۵	۳	۱۸	خیراباد بالا	۹۳	۹
۴	گوربنداول	۳۶	۳	۱۹	چانعلی	۹۸	۹
۵	کریم اباد	۳۶	۳	۲۰	شهداداباد	۹۸	۹
۶	سفیدسنگ	۳۸	۴	۲۱	مراد آباد	۹۹	۹
۷	رحیم اباد	۵۷	۵	۲۲	خواجه مسک	۱۲۰	۱۱
۸	کهنک	۶۰	۶	۲۳	لارپایین	۱۲۳	۱۲
۹	اسماعیل اباد	۶۲	۶	۲۴	چاه رحمان لار	۱۳۹	۱۳
۱۰	شهرک حد آباد	۶۳	۶	۲۵	حاجی اباداول	۱۴۱	۱۳
۱۱	چاه قادر قنبرزهی	۶۶	۶	۲۶	کالی الله اباد	۱۶۵	۱۶
۱۲	زورآباد	۷۸	۷	۲۷	شهرک گراغه	۱۹۸	۱۹
۱۳	حرمک	۷۸	۷	۲۸	شهرک محمدآباد	۲۲۴	۲۱
۱۴	حاجی اباد	۷۹	۷	۲۹	منزل اب	۲۴۶	۲۳
۱۵	شورو	۷۹	۷	۳۰	مجتمع گاوداری	۹۶۱	۹۰

منبع: مرکز آمار ایران: ۱۳۹۵

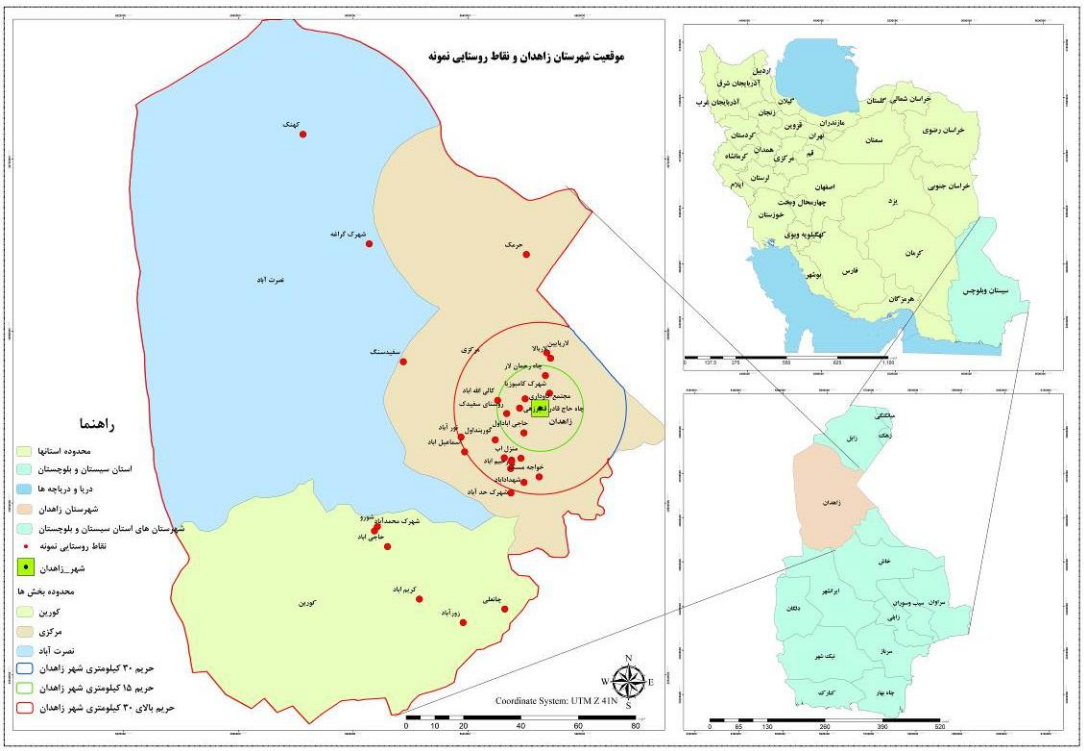

شکل ۲. موقعیت شهرستان زاهدان و روستاهای نمونه

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

۴) یافته‌های تحقیق

در پژوهش حاضر حدود ۷۵/۵۴ درصد پاسخگویان مرد و ۲۴/۴۶ درصد زن بوده‌اند. همچنین در ارتباط با وضعیت سن پاسخگویان بیشترین فراونی مربوط به رده سنی ۴۹-۴۰ و کمترین فراونی رده سنی ۲۹-۱۸ است. وضعیت اشتغال نشان می‌هد بیشتر پاسخگویان شغل کشاورزی و آزاد دارند و کمترین فراوانی را کارمندان تشکیل می‌دهند. در ارتباط با وضعیت تحصیلات نیز بیشتر پاسخگویان تحصیلات ابتدایی و دبیرستان دارند و کمترین فراوانی مربوط به مدرک تحصیلی لیسانس و بالاتر است. در منطقه با توجه به کمبود خدمات و فرهنگ سنتی سطح سواد بالای دیپلم پایین است. وضعیت بعد خانوار پاسخگویان نشان می دهد بیشترین فراوانی متعلق طیقه ۵ نفر و بیشتر و کمترین فراوانی را ۳ نفر تشکیل می‌دهند(جدول شماره ۲).

جدول ۲. توزیع درصدی ویژگی‌های فردی پاسخگویان

متغیر		درصد	متغیر		درصد
سن	۲۹-۱۸	۱۸/۴۸	جنس	مرد	۷۵/۵۴
	۳۹-۳۰	۲۲/۹۴		زن	۲۴/۴۶
	۴۹-۴۰	۳۸/۸۲		جمع	۱۰۰
	۵۰ و بیشتر	۱۹/۷۶	شغل	بیکار	۲۱/۹۵
	جمع	۱۰۰		کشاورز	۳۲/۶۷
تحصیلات	ابتدایی	۳۴/۴۷		آزاد	۳۴/۱۸
	راهنمایی	۲۴/۷۸		کارمند	۱۱/۲۰
	دبیرستان	۲۹/۳۶		جمع	۱۰۰
	فوق دیپلم	۶/۵۳	بعد خانوار	۳ نفر	۱۲/۸۷
	لیسانس و بالاتر	۴/۸۶		۴ نفر	۱۹/۳۳
	جمع	۱۰۰		۵ نفر	۲۸/۳۷
				بالای ۵ نفر	۳۹/۴۳
				جمع	۱۰۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

وضعیت جریان‌های فضایی در ناحیه

بر اساس یافته‌های پژوهش، در عین حال که میانگین کل جریان‌های فضایی برابر ۲/۷۰ از ۵ است اما نسبت میانگین در میان ابعاد مختلف تشکیل دهنده این متغیر برابر نیست. با اینکه به ترتیب جریان‌های فرهنگی، سرمایه و افراد بالاترین شدت پاسخ‌ها را به خود اختصاص داده‌اند، به ترتیب جریان-های پسماند، اطلاعات و فناوری و کالا کمترین شدت پاسخ‌ها را در میان پاسخگویان دارا هستند(جدول

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

شماره ۳). در ارتباط با جریان افراد و سرمایه که بالاترین شدت را در ناحیه مورد دارند می‌توان گفت با توجه ضعف خدمات و بیکاری حدودا از همه روستاهای نمونه به شهر زاهدان مراجعت روزانه، هفتگی و ماهانه وجود دارد. همچنین مهاجرت های دائمی به شهر زاهدان نیز در برخی از روستاهای نمونه جهت دستیابی به شغل مناسب نیز انجام گرفته است. در این بین روستاهایی همچون منزل آب، مجتمع گاوداری، چاه حاج قادر قنبرزهی و کالی الله آباد به دلیل داشتن خدمات، ظرفیت اشتغال، مسکن ارزان، راه ارتباطی مناسب و نزدیکی به شهر نیز مقصد مراجعات روزانه، هفتگی و ماهانه سایر روستاهای نمونه است. یافته‌های تحقیق در ارتباط با جریان سرمایه در ناحیه مورد مطالعه نشان می‌دهد در روستاهای مستعد گردشگری و تولیدی، سرمایه گذاری های خوبی انجام شده است به طوری که در روستای منزل آب یک مجتمع گردشگری، رستوران و خانه بوم‌گردی و در روستای گوربنداول یک مجتمع گردشگری و سایت کوهنوردی ایجاد گشته است. در روستای مجتمع گاوداری نیز ۱ واحد گاوداری صنعتی، ۷ مورد گاوداری کوچک سنتی، یک واحد پرورش بوقلمون و یک واحد گلخانه ایجاد گشته است. در روستای حرمک ۱ شرکت شن و ماسه و در روستاهای اسماعیل آباد و زور آباد نیز ۲ واحد مرغداری ایجاد شده است(جدول شماره ۴). در روستاهای چاه حاج قادر قنبرزهی، کالی الله آباد، منزل آب و رحیم آباد نیز سرمایه گذاری‌های زیادی در زمینه خرید مسکن و زمین انجام گردیده است. در ارتباط با جریان کالا می‌توان گفت که این جریان بیشتر به شکل فروش کالا روستاییان و تامین کالاهای مورد نیاز از شهر زاهدان نمود یافته است. در این بین بیشتر روستاهایی همچون کریم‌آباد، شهرک عشایری مرادآباد، چانعلی، رحیم آباد، لار بالا، لار بالا و مجتمع گاوداران اکثر محصولات دامی و کشاورزی خود را در شهر زاهدان به فروش می‌رسانند. ضمنا اکثر روستاهای نمونه کالاهای مورد نیاز خود را از شهر زاهدان تامین می‌کنند. البته روستای منزل آب توانسته است، در تامین کالاهای ساده و اساسی بعضی از روستاهای نمونه ایفای نقش نماید. در ارتباط با جریان اطلاعات می‌توان گفت با توجه به ضعف زیرساخت‌ها ارتباطی و فناوری اطلاعات متاسفانه این جریان بین سکونتگاههای روستایی نمونه و شهر زاهدان بیسار کم رنگ بوده است. یافته های تحقیق نشان می‌دهد جریان پسماند به صورت خیلی کم بین شهر زاهدان و روستاهای لار بالا، لار پایین، چاه رحمان و شهرک کامبوزیا، یک سویه و به صورت جریان فاضلاب شهری به سمت سکونتگاههای روستایی و ایجاد آلودگی زیست محیطی نمود یافته است. شکل شماره ۳، وضعیت جریان‌های فضایی بین شهر زاهدان و روستاهای نمونه را نشان می‌دهد.

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

جدول ۳. توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب جریان‌های فضایی

متغیر	شاخص	۱	۲	۳	۴	۵	میانگین
جریان های فضایی	جریان افراد	۲۹/۶۰	۶/۹۸	۱۷/۰۱	۱۵/۰۹	۳۱/۳۲	۳/۱۱
	جریان کالا	۱۶/۵۲	۱۵/۹۵	۴۰/۷۱	۹/۲۹	۱۷/۵۳	۲/۹۵
	جریان سرمایه	۳۳/۹۱	۷/۳۷	۵/۳۶	۸/۶۵	۴۴/۷۱	۳/۲۴
	جریان اطلاعات	۵۷/۰۹	۸/۷۶	۱۲/۲۱	۱۵/۶۶	۶/۲۸	۲/۰۵
	جریان فرهنگی	۱۵/۷۱	۰/۳۸	۴۳/۶۸	۲/۴۹	۳۷/۷۴	۳/۴۶
	جریان پسماند	۸۵/۲۷	۰/۲۲	۹/۸۴	۰/۸۶	۳/۸۱	۱/۳۷

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

جدول ۴. میزان سرمایه گذاری انجام شده در روستاهای نمونه

نام روستا	نوع سرمایه گذاری	میزان سرمایه گذاری(میلیارد ریال)
گوربنداول	مجتمع گردشگری و سایت کوهنوردی	۱۰
منزل آب	مجتمع گردشگری، رستوران و خانه بوم گردی	۲۳
مجتمع گاوداران	پروش بوقلمون، گلخانه، دامداری صنعتی، دامداری کوچک	۲۵
حرمک	شرکت شن و ماسه	۹
اسماعیل آباد	مرغداری	۷
زورآباد	مرغداری	۵

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

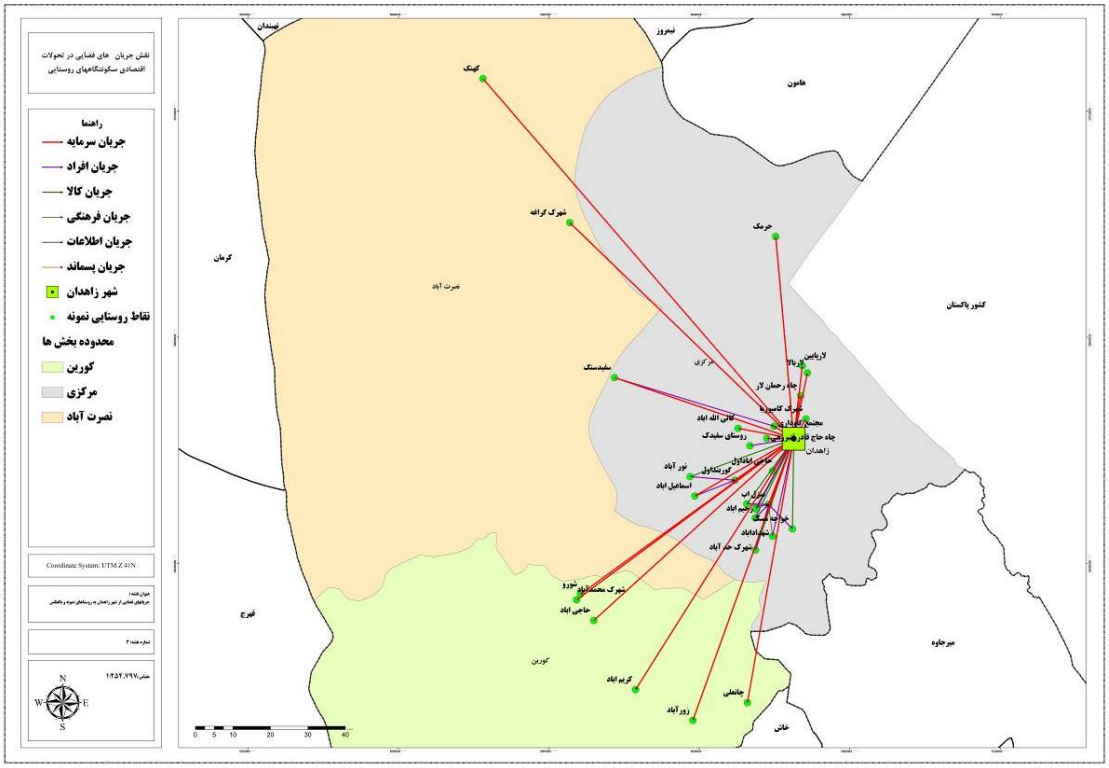

شکل ۳. جریان‌های فضایی بین شهر زاهدان و روستاهای نمونه

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

وضعیت تحولات اقتصادی

بر اساس یافته‌های پژوهش، در عین حال که میانگین کل تحولات اقتصادی برابر ۲/۸۷ از ۵ است اما نسبت میانگین در میان ابعاد مختلف تشکیل دهنده این متغیر برابر نیست. به طوری که بخش مسکن با میانگین ۳/۱۲ بالاترین میانگین را بین ابعاد اقتصادی دارد و بعد از آن به ترتیب اشتغال و گردشگری بالاترین میانگین را دارند. صنعت با میانگین ۲/۴۷ کمترین میانگین را دارد و به ترتیب کشاورزی و خدمات پایین ترین میانگین را دارند(جدول شماره ۵). در محدوده مورد مطالعه به دلیل کمبود منابع آبی و خاک نامناسب در اکثر روستاها نمونه، کشاورزی وضعیت مطلوبی ندارد. البته در روستاهایی همانند لار بالا و پایین، شهرک عشایری مراد آباد، رحیم آباد، چانعلی و شهداد آباد کشاورزی از وضعیت نسبتا خوبی برخودار است که نوع کشت در این روستاها بیشتر متناسب با نیازهای شهر زاهدان است. در روستای مجتمع گاوداران نیز دامداری سنتی و صنعتی در جهت تامین شیر شهر زاهدان شکل گرفته است. متناسب با فاصله روستاها تا شهر زاهدان نیز بخش مسکن تحولات عمیقی را تجربه کرده است که به صورت خانه‌های دوم و ایجاد محلات متراکم مسکونی در روستاهایی همانند منزل آب، چاه حاج قادر قنبرزهی، کالی الله آباد و چاه رحمان نمود یافته است. با توجه به یافته‌های پژوهش، در روستاهایی همچون منزل آب، گوربند اول و حاج قادر قنبرزهی به دلایل داشتن جاذبه های طبیعی و فاصله کم تا شهر زاهدان، زمینه توسعه فعالیت‌های متناسب با گردشگری را ایجاد کرده است. با توجه به رشد سریع جمعیت روستاهای نمونه اطراف شهر زاهدان، ایجاد خدمات در روستاهای مذکور نیز از سرعت شتابانی برخوردار بوده است و باعث بهبود وضعیت خدمات در روستاهای نزدیک شهر همچون منزل آب، حرمک، حاج قادر قنبرزهی شده است و سایر روستاهای نمونه از خدمات پهنه‌ای محروم مانده‌اند. در ارتباط با بهبود وضعیت صنعت در روستاهای مورد مطالعه با توجه به یافته‌های پژوهش می‌توان اذعان داشت که این بخش به دلیل ریسک پذیری بالا و شرایط محدود محیطی چندان رشدی نداشته است. به طور کلی با توجه به گسترش بخش ساختمان، گردشگری، خدمات، کشاورزی متناسب با نیاز شهری و فرصت‌های شغلی در شهر زاهدان، در روستاهای نمونه نزدیک شهر اشتغال، بهبود نسبی پیدا کرده است.

جدول ۵. توزیع درصدی پاسخگویان بر حسب تحولات اقتصادی روستاهای نمونه

متغیر	مؤلفه	۱	۲	۳	۴	۵	میانگین
تحولات اقتصادی	ساختار اشتغال	۳۰/۲۲	۱۲/۴۰	۱۳/۳۶	۱۸/۸۳	۲۵/۱۹	۲/۹۶
	کشاورزی	۳۴/۲۰	۴/۸۹	۱۹/۳۵	۲۹/۰۳	۱۲/۵۵	۲/۷۹
	خدمات	۳۲/۱۸	۲/۷۳	۲۹/۳۱	۲۸/۰۲	۷/۷۶	۲/۷۴
	صنعت	۳۲/۴۷	۵/۸۹	۴۲/۸۲	۱۱/۴۲	۷/۴۰	۲/۴۷
	گردشگری	۱۵/۷۱	۰/۳۸	۴۳/۶۸	۲/۴۹	۳۷/۷۴	۲/۸۴
	مسکن	۸۵/۲۷	۰/۲۲	۹/۸۴	۰/۸۶	۳/۸۱	۳/۱۲

منبع: یافته‌های پژوهش. ۱۳۹۷

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

رابطه جریان‌های فضایی و تحولات اقتصادی

این عامل حاصل ترکیب شش شاخص است. نتایج آزمون کندال تائوبی با سطح معنی داری صفر و ضریب همبستگی معادل ۰/۵۲۱ نشان می‌دهد بین عامل جریان‌های فضایی و تحولات اقتصادی روستاهای پیرامون شهر زاهدان رابطه معنادار وجود دارد(جدول شماره ۶). میزان شدت رابطه بین دو متغیر یاده شده نسبتا قوی ارزیابی می‌شود به طوری که هر شش شاخص عامل جریان‌های فضایی با تحولات فضایی روستاهای پیرامون شهر زاهدان رابطه معنی‌داری دارند.

جدول ۶. تحلیل معناداری روابط جریان‌های فضایی و تحولات اقتصادی روستاهای نمونه

ردیف	شاخص	متغیر	آزمون کندال تائویی		رابطه
			$\Sigma\iota\gamma$	P	
۱	جریان های فضایی	تحولات اقتصادی	۰/۰۰۰	۰/۵۲۱	دارد
۲	جریان اطلاعات		۰/۰۰۰	۰/۴۱۸	دارد
۳	جریان فرهنگی		۰/۰۰۰	۰/۳۴۸	دارد
۴	جریان پسماند		۰/۰۰۰	۰/۲۴۴	دارد
۵	جریان سرمایه		۰/۰۰۰	۰/۴۸۰	دارد
۶	جریان کالا		۰/۰۰۰	۰/۳۵۴	دارد
۷	جریان افراد		۰/۰۰۰	۰/۵۷۹	دارد

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

آثار جریان‌های فضایی بر تحولات اقتصادی

برای تجزیه و تحلیل آثار جریان‌های فضایی در تحولات اقتصادی روستاهای پیرامون شهر زاهدان، رگرسیون دو متغیره بین جریان‌های فضایی و تحولات اقتصای به کار گرفته شد. نتایج نشان می-دهد این رابطه با ضریب معناداری صفر و ضریب همبستگی ۰/۹۰۳ مثبت است. بر اساس مدل رگرسیون، ضریب تعیین ۰/۸۱۵ و ضریب تعیین تعدیل شده ۰/۸۱۴ حاصل شد. این بدین معناست که حدود ۸۱/۴ درصد واریانس تحولات اقتصادی به وسیله شاخص های جریان‌های فضایی در سطح روستاهای پیرامونی شهر زاهدان تبیین می گردد(جدول شماره ۷).

جدول ۷. اثرات جریان‌های فضایی بر تحولات اقتصادی روستاهای پیرامون شهر زاهدان

سطح معناداری	ضریب همبستگی	ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده
۰/۰۰۰	۰/۹۰۳	۰/۸۱۵	۰/۸۱۴

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

وضعیت تحولات اقتصادی در روستاهای نمونه

جهت بررسی وضعیت تحولات اقتصادی در روستاهای نمونه، از مدل ویکور استفاده گردیده است. در نهایت بر اساس رتبه‌های بدست آمده در مدل ویکور در روستاهای نمونه، ضرایب در چهار وضعیت، تحولات اقتصادی بسیار زیاد (۰/۲۵-۰)، تحولات اقتصادی زیاد (۰/۵۰—۰/۲۶)، تحولات اقتصادی کم(۰/۷۵- ۰/۵۱) و تحولات اقتصادی بسیار کم (۱/۷۶-۰) طبقه بندی شد. طبق نتایج این طبقه بندی، ۱۱ روستا در طبقه اول(تحولات اقتصادی بسیار زیاد) قرار گرفته‌اند که شامل روستای حاج قادر قنبرزهی، منزل آب، گوربنداول، کالی الله آباد، مجتمع گاوداران، حاجی آباد اول، حرمک، چاه رحمان لار، چانعلی، شهرک گراغه و لار پایین است. ۱ روستا در طبقه دوم(تحولات اقتصادی زیاد) قرار گرفته است که شامل روستای غریب آباد لوچو است. ۲ روستا در طبقه سوم(تحولات اقتصادی پایین) قرار گرفته‌اند که شامل روستای شهرک محمدآباد و اسماعیل آباد است. ۱۶ روستا در طبقه چهارم(تحولات اقتصادی بسیار پایین قرار گرفته‌اند. روستاهای با تحولات اقتصادی بسیار پایین شامل شهرک عشایری شه مرادآباد، خیرآباد، رحیم آباد و غیره است(جدول شماره ۸). نکته اساسی این است که تقریبا از ۳۰ روستای نمونه، ۱۶ روستا تحولات اقتصادی بسیار کمی را تجربه کرده‌اند که بیشتر دلیل این امر کوچک و پراکندگی بودن روستاها در ناحیه زاهدان است و تحولات اقتصادی در روستاهای کوچک و دور از شهر بسیار پایین است. در مقابل ۱۴ روستای نمونه که تحولات اقتصادی گسترده‌ای را تجربه کرده‌اند در فاصله کمتر از ۳۰ کیلومتر از شهر زاهدان قرار دارد(شکل شماره ۴).

جدول ۸. رتبه‌بندی نهایی روستاهای نمونه بر مبنای شدت تحولات اقتصادی

ردیف	نام روستا	Q	رتبه	ردیف	نام روستا	Q	رتبه
۱	حاج قادر قنبرزهی	۰/۰۲۹۹	۱	۱۶	خیراباد	۰/۸۰۳۲	۱۶
۲	منزل آب	۰/۰۳۰۲	۲	۱۷	رحیم آباد	۰/۸۱۲۹	۱۷
۳	گوربند اول	۰/۰۳۰۸	۳	۱۸	شهدادآباد	۰/۹۲۴۵	۱۸
۴	کالی الله آباد	۰/۰۳۱۰	۴	۱۹	شهرک کامبوزیا	۰/۹۴۲۶	۱۹
۵	مجتمع گاوداران	۰/۰۴۱۶	۵	۲۰	شورو	۰/۹۶۶۵	۲۰
۶	حاجی آباد اول	۰/۰۵۰۴	۶	۲۱	کهنک	۰/۹۷۵۴	۲۱
۷	حرمک	۰/۱۵۴۶	۷	۲۲	لار بالا	۰/۹۷۸۵	۲۲
۸	چاه رحمان لار	۰/۱۵۵۹	۸	۲۳	حاجی آباد	۰/۹۸۱۲	۲۳
۹	چانعلی	۰/۱۵۶۲	۹	۲۴	شهرک حد آباد	۰/۹۸۳۴	۲۴
۱۰	شهرک گراغه	۰/۱۵۶۸	۱۰	۲۵	نورآباد	۰/۹۹۱۹	۲۵
۱۱	لار پایین	۰/۱۵۷۱	۱۱	۲۶	سفیدک	۰/۹۹۴۵	۲۶
۱۲	غریب آباد لوچو	۰/۳۷۴۲	۱۲	۲۷	زورآباد	۰/۹۹۸۹	۲۷
۱۳	شهرک محمد آباد	۰/۶۳۳۹	۱۳	۲۸	خواجه مسک	۰/۹۹۹۰	۲۸
۱۴	اسماعیل آباد	۰/۶۴۶۴	۱۴	۲۹	کریم آباد	۰/۹۹۹۴	۲۹
۱۵	شهرک عشایری شه مراد آباد	۰/۷۸۳۱	۱۵	۳۰	سفید سنگ	۱,۰۰۰۰	۳۰

منبع: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۷

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

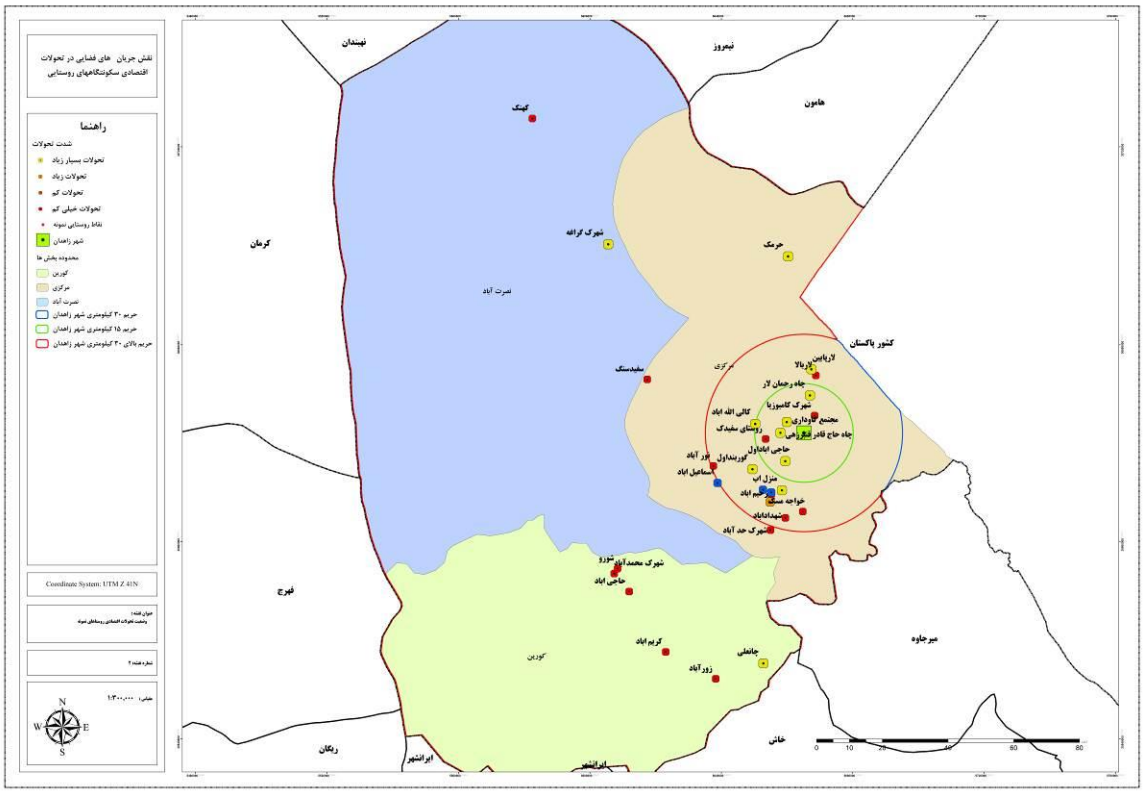

شکل ۴. شدت تحولات اقتصادی در روستاهای نمونه

۵) نتیجه‌گیری

برخی صاحب نظران توسعه بر این باور هستند که جریان‌های فضایی در قالب پیوندهای روستایی-شهری تأثیرات زیادی در تحولات اقتصادی سکونتگاه‌های روستایی دارند. بررسی جریان‌های فضایی بین شهر زاهدان و روستاهای پیرامونی در قالب پیوندهای روستایی-شهری نشان می‌دهد که جریان‌های فضایی روستایی-شهری بر تحولات اقتصادی روستاهای پیرامون شهر زاهدان اثر گذار است. جریان سرمایه از شهر به روستا در این منطقه بیشتر به خرید زمین، ساخت و ساز، ساخت خانه های دوم و ایجاد صنایع مرتبط با کشاورزی به صورت محدود منجر گشته است و زمینه مهاجرپذیری در بعضی روستاهای نمونه نزدیک شهر زاهدان را فراهم ساخته است. جریان جمعیت نیز که به واسطه مهاجرت دائمی، آمد و شدهای روزانه بین محل سکونت و محل کار و مراجعه روستاییان به شهر برای دریافت خدمات شکل گرفته است، گرایش به خدمات و امکانات شهری را در پی داشته است. جریان کالا نیز به شکل تأمین کالاهای مورد نیاز روستاییان از شهر زاهدان و فروش کالاهای مورد نیاز شهروندان زاهدان خصوصا شیر و گوشت توسط روستاییان و واسطه‌های شهری در این شهر گسترش یافته است. مجموعه این جریانات، گسترش شبکه‌های ارتباطی، گسترش وسایل حمل و نقل و سهولت آمد و شد روستاییان به

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

شهر را فراهم ساخته است. در واقع بر اساس یافته‌های پژوهش این نتیجه حاصل شده است که در ناحیه مورد مطالعه اثرات جریان‌های فضایی بر تحولات اقتصادی روستاهای نمونه یکسان نبوده است به طوری که روستاهای بزرگ تحولات اقتصادی بسیار زیاد و روستاهای با فاصله دور و متوسط تحولات بسیار محدودی را تجربه کرده‌اند. ضمنا تحولات اقتصادی در همه بخش نیز یکسان نبوده به طوری تحولات در بخش‌های مسکن، گردشگری و ساختار اشتغال بیشتر بوده و در بخش‌های صنعت، خدمات و کشاورزی کمتر بوده است. نتایج تحقیق حاضر با یافته‌های داگلاس(۱۹۹۸) و تاکولی(۲۰۰۲، ۱۹۹۸) مطابقت ندارد به طوری که در مطالعات این محققان در سطح محلی به جای تأکید بر سلسه مراتبی از مراکز مختلف سکونتگاه‌ها با کارکردهای مختلف، مجموعه از مراکز هم سطح، شبکه‌ای را به وجود می‌آورند که بر اساس فعالیت‌های کلیدی با سایر مراکز در ارتباط و کنش خواهد بود. در حالی که نتایج تحقیق نشان می‌دهد در محدوده مورد ضمن تحولات اقتصادی مثبت در بعضی از سکونتگاه‌های روستایی، در سایر سکونتگاه-های روستایی تحولات اقتصادی مثبتی در جهت تکمیل شبکه مورد تأکید محققان اتفاق نیافتاده است و تحولات اقتصادی بیشتر در بعد ساختمان و بخش های غیر تولیدی روستاهای پیرامونی شهر زاهدان عنیت دارد. بر همین مبنا نگاه تمرکز گرایانه به شهر، عدم وجود منابع پایه جهت فعالیت‌های بخش اول و نقش‌پذیری سکونتگاه‌های روستایی در تأمین نیازهای شهری، کالایی شدن زمین، تغییر کاربری و تمرکز جریان سرمایه در بخش‌های غیرتولیدی باعث عدم شکل‌گیری پیوندهای روستایی شهری و تحقق توسعه به طور کامل در سطح منطقه شده است.

۶) منابع

- تقیلو، علی اکبر و عبدالله عبدالهی، (۱۳۹۲)، **توسعه کشاورزی با تأکید بر مناسبات شهر و روستا مطالعه موردی استان آذربایجان غربی**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسعه روستایی، سال ۲، شماره ۳، صص ۵۰-۲۹.
- حافظ‌نیا، محمد رضا، (۱۳۸۹)، **مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی**، تهران؛ نشر سمت
- رضوانی، محمد رضا، ۱۳۹۰، **برنامه ریزی توسعه روستایی در ایران**، تهران: نشر قومس.
- سعیدی، عباس و ریحانه سلطانی، (۱۳۸۳)، **نقش پیوندهای کلانشهری در تحول کالبدی-فضایی روستاهای پیرامونی نمونه روستاهای حصار در کلانشهر مشهد**، فصلنامه جغرافیا، سال ۲، شماره ۳، صص۴۹-۳۵.
- سعیدی، عباس و فرهاد عزیز پور، (۱۳۸۵)، **شبکه های ناحیه ای و توسعه محلی با تأکید بر پیوندهای روستایی ـ شهری نمونه موردی: شبکه تولید شیر در ناحیه لیتکوه(آمل/مازندران)**، مجله جغرافیا، سال ۲، شماره ۲، صص۱-۱.
- شفیعی ثابت، ناصر و حسن اسماعیل زاده، (۱۳۹۳)، **پیوندهای روستایی- شهری، شبکه‌ی بازارهای دوره‌ای و توسعه ناحیه‌ای (موردمطالعه: سکونتگاه‌های پیرامونی کلان‌شهر تهران)**، فصلنامه آمایش سرزمین، سال ۶، شماره‌ی ۲، صص ۳۰۷-۲۸۳.

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]

- صحنه، بهمن، حسین سادین، عبدالحمید نشاط و حمید رضا تلخابی، (۱۳۹۶)، **اثـرات روابـط شـهر و روسـتا بـر تحولات اقتصادی و اجتماعی روستاهای شهرستان آزادشهر**، فصلنامه اقتصاد فضا و توسـعه روسـتایی، سـال ۶، شماره ۳، صص ۱۳۸-۱۲۱.
- قدیری معصوم، مجتبی، مهدی چراغی و محمد رضا رضـوانی، (۱۳۹۴)، **اثرات روابط اقتصادی شـهر و روسـتا بـر امنیت غذایی خانوارهای روستایی مورد: شهرستان زنجان**، فصلنامه اقتصـاد فضـا و توسـعه روسـتایی، سـال ۴، شماره ۴، صص ۸۵-۶۹.
- Akkoyunlu. Ş(2015); "**The Potential of Rural–Urban Linkages for Sustainable Development and Trade**" International Journal of Sustainable Development & World Policy, 2015, 4(2): 20-40.
- Douglass, Milk (1998), **A regional network Strategy or Reciprocal Rural - Urban Linkege** in: TWPR. 20(1), PP 1-33.
- Fridmann. J and Douglass (1975), **Agroplition Development: Toward a Newstrategy for Regional Planning in Asia. Nagoya**, United Nations Center For Development.
- Gough, K. V. (2016). **Rural/Urban Divide**. International Encyclopedia of Geography: People, the Earth, Environment and Technology: People, the Earth, Environment and Technology, 1-3.
- Johnson, E.A.J,(1970), **the Organization of Space Indeveloping Countries**, Cambridge, Harvard University Press.
- Kammeier, D. H. (2003), "**Rural- urban and subregional linkages in the Mekong region**", ADB. Bankok, pp. 9-22. http://www.adb.org/projects/37156-012/main.
- Rondinelli, D, (1979), "**Applied Policy Analysis for Integrated Regional Development Planning in the Philippines**," Third World Planning Review, 1:2, 151-178.
- Satterthwaite, D., & Tacoli, C. (2003). **The urban part of rural development**: the role of small and intermediate urban centres in rural and regional development and poverty reduction (No. 9). IIED.
- Tacoli, C, (2002), **Rural-Urban Interaction In Sub-Saharan Africa And Their Impact On livelihoods**, I.I.E.D, Briefing Paper Series on Rural-Urban Interaction, n.6, London.
- Tacoli, C. (1998). **Rural-urban interactions**: a guide to the literature. Environment and urbanization, 10(1), 147-166.
- Tacoli, C. (2004). **Rural-urban linkages and pro-poor agricultural growth**: An overview. In Prepared for OECD DAC POVNET Agriculture and Pro-Poor Growth Task Team Helsinki Workshop (pp. 17-18).
- Tacoli, C., & Agergaard, J. (2017). **Urbanisation, rural transformations and food systems:** the role of small towns. P: 17
- Tacoli; C (2003). "**The Links between urban and rural development**" Environment and urbanization Vol15 No1 published by SAGE. 1-17.
- Vatta.K ;(2012)," **Rural-urban Linkages and Rural Livelihoods in Punjab: Impact of commuting and outsourcing**"; Shji Uckikaea(ed) The Linkage between Agriculture and Industry in India, IDE'19-28.

[Downloaded from serd.khu.ac.ir on 2024-10-12]